

HASAN BASRİ ÇANTAY-MEHMET AKİF ERSOY DOSTLUĞU VE AKİFNÂME

Zeliha KAPUKAYA*

Özet:

Bu makalede Türk edebiyat ve fikir tarihinin önemli isimlerinden Mehmet Akif ve Hasan Basri Çantay dostluğu anlatılmış; ayrıca Hasan Basri'nin Mehmet Akif'i çeşitli yönleriyle ele aldığı ve ona dair hatıralarını ihtiva eden Akifnâme adlı eseri tanıtılmıştır. Akifnâme, Mehmet Akif'in yakından tanınması ve biyografisinin çeşitli yönlerinin aydınlatılması açısından önemli bir kaynaktır. İslam ilimleri ile ilgili çalışmalarının yanında edebiyatla da ilgilenmiş ve uzun yıllara dayanan gazetecilik hayatında tarih, hukuk, dil vs. gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarında yazılar kaleme almış olan Hasan Basri Çantay, aynı zamanda Akif'in yakın dostu, talebesi ve dava arkadaşıdır. Çantay, *İstiklâl Marşının* Akif tarafından yazılmasında önemli bir rol oynamıştır. Çantay, Akif'e dair hatıralarını ilk önce Balıkesir'de çıkan *Türk Dili* gazetesinde yayımlamış, daha sonra *Akifnâme* adıyla kitaplaştırmıştır. Çantay'ın hatıraları; Mehmet Akif şahsiyetinin, hayatı ve eserlerinin farklı cepheleriyle ortaya konulması ve Cumhuriyet döneminin değerli İslâm âlimlerinden Hasan Basri'nin üzerindeki Akif etkisinin anlaşılması açısından değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Akifnâme, Mehmet Akif Ersoy, Hasan Basri Çantay, Balıkesir, *İstiklâl Marşı*.

The Friendship of Hasan Basri Çantay –Mehmet Akif Ersoy and Akifnâme

Abstract:

In this article, the friendship of Mehmet Akif and Hasan Basri Çantay, the important figures of Turkish Literature and intellectual history, has been related, and Akifnâme which examines various aspects of Mehmet Akif Ersoy and contains memoirs related to him, has been introduced.

Akifnâme is an important source since it provides close recognition of Mehmet Akif and discloses his various aspects.

Hasan Basri Çantay, besides the study of the Islamic sciences, interested in literature and wrote articles in various fields of social sciences such as history, law and language in his journalistic life. He was also Akif's close friend, his student and action-mate. Çantay played an important role in Mehmet Akif's writing of the *Turkish National Anthem*.

Çantay published his memoirs regarding Mehmet Akif for the first time in *Türk Dili* newspaper that is pressed in Balıkesir, and then collected them into a book with the name of Akifnâme.

The memoirs of Çantay contains valuable information with respect to the manifestation of Mehmet Akif's personality, his life and works through their different aspects, and the influence of him on Hasan Basri, a valuable Muslim thinker of the Republic Period.

Key Words: Akifnâme, Mehmet Akif Ersoy, Hasan Basri Çantay, Balıkesir, Turkish National Anthem.

* Dr., Balıkesir Üniversitesi Öğretim Görevlisi. zelihakapukaya10@hotmail.com

Giriş

Cumhuriyet döneminin tanınmış ilim adamlarından Hasan Basri Çantay'ın Mehmet Akif'le uzun yıllara dayanan dostluğu ve dava arkadaşlığı bulunmaktadır. Aynı zamanda Mehmet Akif, Hasan Basri Çantay'ın ilim, şiir, gazetecilik gibi sahalarda üstadıdır. 1908 yılında *Sirât-ı Müstakîm* dergisinin yazıhanesinde başlayan tanışıklık, dönemin olağanüstü koşullarının etkisiyle bir dava arkadaşlığına ve samimi bir dostluğa dönüşmüştür. Öyle ki Akif'in vefatından sonra İstiklâl şairimizin hatırasını ve fikri mirasını yeni kuşaklara taşıyan Hasan Basri Bey, *Akifnâme* adında bir eser yazarak Akif'in doğru ve hak ettiği şekilde tanınmasına önemli katkı sağlamıştır.

Balıkesir'den çıkararak büyük kitlelere ulaşmış, Türk ilim dünyasına bilhassa *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adında kıymetli bir Kur'an tercümesi kazandırmış Hasan Basri Bey, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi ilim, gazetecilik ve edebiyat hayatının daha yakından tanınması ve anlaşılması açısından önem arz eden tarihî bir şahsiyettir.

1. Hasan Basri Çantay ve Akifnâme

1.1. Hasan Basri Çantay kimdir?

Hasan Basri Çantay (D. 1887 – Ö. 1964), 20. yy. Türk ilim ve tarihine iz bırakmış, ilim adamlığı ve gazeteciliği ile tanınmış çok yönlü bir şahsiyettir. Dil, edebiyat, tarih, hukuk ve diğer sosyal ve kültürel alanlarda önemli sayıda eser ve yazı neşreden Çantay aynı zamanda bir Kuvâ-yı Milliye kahramanı ve Cumhuriyet dönemi siyaset adamıdır.

II. Meşrutiyet döneminde başlayan Çantay'ın yazı faaliyeti, hayatının sonuna kadar aynı yoğunlukta devam etmiştir. İslâmî İlimler ile meşguliyetinin yanı sıra yazarın Balıkesir'de başlayan ve yine burada devam eden gazetecilik faaliyeti Çantay'ın şahsiyetinin önemli bir tarafıdır. Çantay; *Yıldırım, Nasihat, Karesi, Doğru Söz, İzmir'e Doğru, Zaferi Millî, Türk Dili, Balıkesir Postası, Balıkesir Adalet* gibi Balıkesir gazetelerinde gerek yöneticilik gerekse de yazarlık faaliyetleri ile Balıkesir ve Türk Basın Tarihi'ne önemli hizmetler yapmıştır. Hasan Basri Çantay'ın gazetecilik faaliyeti içinde kendi çıkardığı ve Milli Mücadele Dönemi'nin önemli yerel gazetelerinden *Ses* gazetesi, Çantay'ın yazı hayatında bir dönüm noktasıdır. Çantay'ın siyasi hayatını şekillendiren ve yazarı Kuvâ-yı Milliye kahramanı yapan olaylar da yine bu dönemde gerçekleşir. Ayrıca Balıkesir kökenli *Irmak, Kaynak, Gençler Yolu, Kaynak* gibi dergileri yanında *Sirât-ı Müstakîm, Sebilürreşat, Tanrıdağ, İslâm ve İslâm'ın Nuru* gibi mecmualarda da müellifin yazı ve şiirleri neşredilmiştir. Çantay'ın önemli sayıda basılmış ve basılmamış telif ve tercüme eseri bulunmaktadır. Şüphesiz müellifin en önemli eseri uzun yıllar titizlikle üzerinde çalıştığı, 1952 ve 1953 yıllarında neşrettiği üç cilt halinde yayımlanan *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı Kur'an tercümesidir. Hasan Basri'nin diğer neşredilmiş kitapları: *Mektepli Yavrularıma, -Yeni Temsiller-, Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl, Ülkü Edebiyatı, Zekâ Demetleri, Fıkh-ı Ekber Tercümesi, Hadisler -On Kere Kırk Hadis-, Kara Günler ve İbret Levhaları, Akifnâme, Babamın Şiirleri -Haz. Mürşit Çantay-, İslamic Culture in Turkish Area (The Straight Path of İslâm, Haz. Kenneth Morgan, Çev. Reşit Ayda).*

1.2. Akifnâme

Hasan Basri'nin hatıra türünde en önemli eseri *Akifnâme*'dir. Eser, Hasan Basri'nin Akif'i anlattığı gazete yazılarının bir araya getirilip daha sonra birtakım yorum, görüş, mektup ve şiirlerin eklenmesiyle ortaya çıkmıştır.

Mehmet Akif'in vefatının ardından Hasan Basri Çantay, Balıkesir'de yayınlanan *Türk Dili* gazetesinde Akif'i çeşitli yönleriyle tanıtan bir yazı dizisi kaleme almıştır. *İstiklâl Marşı Şairi Mehmet Akif* başlıklı bu yazı dizisi, 4-23 İkinci kanun 1937 tarihleri, 10131-10148 sayıları arasında yayınlanmıştır. 18 bölüm halinde yayınlanan yazı dizisinde müellif, Mehmet Akif'e dair hatıralarını nakletmiş ve Akif'in çeşitli yönlerini ele almıştır. Bu yazılarda Akif'in dini ve şahsi kişiliği, ahlakı, seciyesi, şiir ilim ve dil cepheleri, sporculuğu gibi farklı yönleri anlatılmıştır.

Akifnâme, Hasan Basri Çantay hayattayken basılamamıştır. Hasan Basri'nin vefatından sonra oğlu Mürşit Çantay tarafından yayına hazırlanan eser, *Balıkesirli Hasan Basri Çantay* imzasıyla neşredilmiştir. Yaklaşık 400 sayfalık bir kitap olan *Akifnâme* ilk kez Ahmet Sait Matbaası'nda İstanbul'da 1966 yılında basılmıştır. Kitap, daha sonra zaman zaman çoğaltılmıştır.

Eserin başında Mahir İz ve Nurettin Topçu'nun *Akifnâme*'ye dair yazıları bulunmaktadır. Kitabın önsözünde Hasan Basri'nin sebep-i telif niteliğinde şu ifadeler yer alır:

Üstâd-ı kerimim Mehmet Akif Bey hakkında bir kitap neşretmek hatırımdan bile geçmezdi. Çünkü Akif kanaatimce yazılamazdı. Hele onu ben hiç yazamazdım. Hem aczim mani idi, hem fart-ı muhabbetim. Üstadım öldü, Balıkesir'de çıkan Türk Dili gazetesi benden bir yazı istedi. Bu talebi reddedemedim. Kırık dökük bir şeyler yazdım. Teşvik ettiler, teşci ettiler, nihayet şu avare eser meydana geldi!

Hasan Basri, *Akifnâme*'de yalnız kendi yazılarına değil, Akif hakkında çeşitli şekillerde elde edebildiği diğer yazılara da yer verdiğini belirtmektedir. Hasan Basri, Akif hakkında tarafsız olmaya çalıştığını ifade ettikten sonra Akif'e karşı olumsuz eleştiriler bulunduğunu, bu eleştirilerin bir yandan da onun ismini yaşatacağını vurgulamaktadır. Önsöz niteliğindeki yazının sonunda Akif'e yönelik eleştirileri kastederek Avnî'nin *Bin safсата bir mısra- ı bercesteye değmez* mısraını da eklemiştir.²

Hasan Basri Çantay *Akifnâme*'yi konu başlıklarını ifade eden bölümlere ayırmamıştır. Kitapta Akif'in hayatı anlatıldıktan sonra, kişisel özellikleri, edebi ve siyasi hayatı, eserleri, Akif'e dair hatıralara karışık bir şekilde yer verilmiştir. Kitapta, Akif'in *Safaha*'nın bütün bölümleri seçilen şiir örnekleri, Hasan Basri'nin Akif şiirleri hakkındaki kısa değerlendirmeleri ve Akif'in nesir türünde eserleri bulunur. Eserde *İntikad* başlığı altında Hasan Basri'nin Akif'in bazı şiirlerine yaptığı tenkitler ve Mehmet Akif'in sporculuğu ve musiki ile ilişkileri de mevcuttur. Ayrıca kitapta Hasan Basri'nin Akif'i anlatmaları için bazı dostlarına yazdığı mektupların cevapları yer almaktadır. Bu cevabî mektuplardan sonra Akif'le ilgili yazı, anket ve şiirler; sanat, ilahiyat, edebiyat dünyasından çeşitli isimlerin yazıları dışında Balıkesir lisesi öğrencilerinin Akif'e dair yazdıkları yazı ve şiirleri de yer almaktadır. *Akifnâme*'de *İktibaslar* başlığı altındaki bölümlerde dönemin gazete ve dergilerinde çıkan Akif'in ölümü üzerine yazılmış yazılar bulunmaktadır. *Akifnâme*'nin sonunda ise Yeni Adam Mecmuasının 11 Mart 1937 tarihli nüshasında Akif hakkında açılan ankette yer alan yazılara yer verilmiştir. Bu ankette Peyami Safa, Orhan Seyfi, Falih Rıfkı, Nurettin Artam gibi isimlerin cevapları bulunmaktadır.

¹Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, Ahmed Said Mat., İstanbul 1966, s, 12.

²Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s, 13.

2. Hasan Basri'nin Mehmet Akif ile Dostluğu ve Akif'e Dair Hatıraları

2.1. Tanışmaları ve Dostluklarının İlk Dönemi

Mehmet Akif ile Hasan Basri'nin ilk tanışmaları 1908 yılında *Sirât-ı Müstakîm* mecmuasının idarehanesinde olmuştur.³ Dostluklarının temelini atıldığı bu tanışmadan sonra ülküdaş ve hoca talebe ilişkisi çerçevesinde dostlukları Akif'in ölümüne kadar devam eder.

Hasan Basri Çantay, *Akifnâme*'de *Ses* gazetesini çıkardığı döneme kadar dostluklarının seyri hakkında bilgi vermemektedir. Ancak Hasan Basri'ye ait *Ses* gazetesinin çıktığı tarihten sonra Akif'in Balıkesir'e gelişi Mehmet Akif- Hasan Basri dostluğunu pekişmesine neden olmuştur.

Hasan Basri Çantay'ın Mütareke döneminde neşrettiği *Ses* gazetesi müellifin yazı hayatında önemli bir basın faaliyetidir. İdealist bir gazeteci olarak Hasan Basri, kalemini, işgalcilere ve işbirlikçilerine karşı durmak, halkı eğitmek, cehalete karşı savaşmak ve ahlâksızlıkla mücadele etmek için cesurca kullanır. Akif- Hasan Basri dostluğunu *Ses* gazetesinin kuruluş aşamasında da görmek mümkündür. *Ses* gazetesinin yayınlanması münasebetiyle Akif'ten bir kına istediğini ifade eden Hasan Basri, Akif'in gönderdiği kınayı verirken şu yorumu da yapmaktadır:

Uğursuz mütarekenin ilanı sırasında idi. Türkiye'nin mühim dimağları itilaf devletlerinin işgaliyle felce uğratılıyordu. Ben Balıkesir'de "Ses" gazetesini çıkaracaktım. Haykıracaktım. Bu münasebetle Akif'ten bir kına istedim. Şunu yolladı:

Düşman sesi duymak istemezsen

Kardeş sesidir, uyan bu sestem,

Kalkınca görür ki akşam olmuş

Vaktiyle uyamayan bu sestem

Sehl-i mümteniye pek güzel bir misal olan bu kına 17 Teşrin-i evvel 1918'den 13 Mart 1919 tarihine kadar intişar eden; fakat ondan sonra Ermeni ve Rumların mütemadi takipleri yüzünden kapatılan gazetemin başında bir tâc-i sanat ve hamiyet gibi parladı, durdu.⁴

Akif'in *Ses* gazetesi için yazıp gönderdiği bu kına yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi Hasan Basri Bey'i oldukça memnun etmiştir. *Akifnâme*'de bu konuyu zikreden Hasan Basri Çantay, *Safahat*'ta söz konusu kınanın bulunmadığını ifade eder. *Sebilürreşad* dergisini çıkaran Eşref Edip ve Mehmet Akif Bey'in Hasan Basri'nin gazetesi *Ses*'e yayıncılık açısından da destek verdikleri hatta *Ses* gazetesinin İstanbul yazıcısının Eşref Edip olduğu da bilinmektedir.⁵ Hasan Basri, *Ses* gazetesinde Mehmet Akif'in makalelerine de yer vermiştir. Bu makalelerden biri *Ye's: Bedbinlik* adını taşımaktadır.⁶

Yukarıda belirtildiği gibi Mehmet Akif'in Balıkesir'e gelmesi Hasan Basri'nin Akif'i yakından tanınmasına vesile olmuş ve dostluklarının pekişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu olay Balıkesir Tarihi açısından olduğu kadar Milli Mücadele tarihimiz için de önemlidir. Akif ve beraberinde Eşref Edip'in Balıkesir'e gelişleri⁷Balıkesir'de büyük yankı uyandırmış, dönemin Balıkesir gazetelerinden *Karesi ve İzmir'e Doğru* gazetelerinde geniş yer almıştır.

³ Uğur, Mücteba, *Hasan Basri Çantay*, TDV. Yay, Ankara 1994, s. 20.

⁴ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 24.

⁵ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 24.

⁶ Mehmet Akif, *Ye's: Bedbinlik*, *Ses*, nr:6, 12 Teşrinisani 1334/ 1918, 16 Safer 1337.

⁷ Mehmet Akif'in Balıkesir'e gelişini Karesi gazetesi *Teşrif* başlığı ile Balıkesirlilere duyurmaktadır. Haberin metni şöyledir: *Sebilürreşad ceride-i İslamiyesi sermuharri-i fazılı Dâr'ül-hikmet-i İslamiyye azasından Mehmet Akif Bey Efendi hazretleriyle, Sebilürreşad Müdürü Eşref Edip Bey berâ-yı ziyaret şehrimizi teşrif buyurmuşlardır.* (Karesi, nr: 34-294, 4 Cemaziyelûla 1338/ 26 Kanûnisânî 1920- 1336).

Mehmet Akif ile Eşref Edip'in Balıkesir'e gelişleri sonrasında Mehmet Akif'e bir vaaz verme ricasında bulunulmuştur. Bu rica üzerine Mehmet Akif, Zağanos Paşa Camii'nde Cuma namazından sonra bir vaaz vermiştir. Bu vaaz hakkında 1 Şubat 1336 tarihli *İzmir'e Doğru* gazetesinde şöyle bir haber bulunmaktadır:

*Büyük bir cemaat-i müslimînin huzurunda verilen bu hitabe binlerce Müslüman kalplerini heyecana getirdi, ağlattı, zaten münhâd olan ruhlardaki birliği bir derece daha teyit etti. Hele rûh-ı İslâmî terennüm eden bu milli şâir-i muazzamamızı kendi âsâr-ı bedialarından olmak üzere mev'izadan mukaddem inşâd ettikleri, o derece galeyana getirdi ki herkes mest u medhûş oldu. Hülâseten zapt edilen bu mev'izayı cami-i şerifte bulunmayan ihvân-ı din ile livamız halkını da müstefid etmek için neşr ediyoruz. Ümîd ederiz ki, bütün Müslümanlar bunu kemâl-i ehemmiyetle mütâlaa edecek, bu halisane nesâyihî rehber-i hareket ittihâz eyleyeceklerdir.*⁸

Mehmet Akif'in büyük ilgiyle dinlenen vaazının tamamı *Ey Müslüman* başlığı ile 1 Şubat 1336 tarihinde *İzmir'e Doğru* gazetesinde yayınlanmıştır.

Akif, Zağanos Paşa Camii'ndeki vaazında *Ey Müslüman* şiirini de okumuş, birlik ve beraberlik vurgusu yaparak milletleri güçlü kılan şeyin birlik fikri olduğunu ifade etmiştir. Milli mücadeleye katılarak vatan-ı İslam'ı ardından da âlem-i İslâm'ı kurtarmanın bir vazife olduğunu belirten Akif, işgalcilerin emellerinden bahsedip İstanbul Hükümeti ve mandacı aydınların galip devletlerin merhametlerine sığınmalarının onursuzluğunu oldukça sert bir şekilde eleştirmiştir. Asıl çarenin birlik beraberlik olduğunu keskin bir dille vurgulayan Mehmet Akif, haklı çıkmanın kuvvetli olmaktan geçtiğini *kuvvetiniz varsa haklı çıkarsınız* sözleriyle ifade etmiştir.

Akif'in vaazının sonunda sarf ettiği *Ey Balıkesir'in muhterem mücahitleri! Anadolu'yu müdafaa hususunda diğer vilayetlere ön ayak olma şerefini ihraz ettiniz. Sa'yiniz meşkûrdur. İnşallah vatanımızın haysiyeti, istiklali, saadeti, refahı, ümrânı dünyalar durdukça masun ve mahfuz kalır* şeklindeki tebrik cümleleri cemaat üzerinde çok etkili olmuştur.⁹

Akif'in Balıkesir'e gelişi, onun milli mücadeledeki faaliyetleri açısından bir kırılma noktasıdır. Mehmet Akif'in Balıkesir'de verdiği vaaz ve hutbenin onun millî kurtuluş yolunda Anadolu'daki ilk adımı olduğu ve Akif'in bu suretle Çanakkale Savaşı'nın akabinde başlayan İstiklâl mücadelesine fiilen katıldığı görülmektedir.

Bu vaazdan sonra Hasan Basri ve Mehmet Akif Balıkesir Mekteplerini ve *Dâr'ül muallimîrî* (Necatibey Eğitim Fakültesi) gezmişlerdir.¹⁰ Mehmet Akif ve Eşref Edip, Balıkesir'de buldukları süre zarfında Hasan Basri'nin evinde misafir olarak kalmışlardır.¹¹

2.2. Ankara Günleri

Balıkesir ziyareti sonrası İstanbul'a dönen Akif'in Balıkesir'de verdiği vaaz ve milli mücadele dönemindeki yazıları İstanbul Hükümeti ve İngilizleri rahatsız etmiş, bunun üzerine Akif memuriyetten azledilmiştir.¹² Memuriyetten azlinden sonra Milli Mücadele'ye aktif olarak katılan Mehmet Akif'in, Hasan Basri ile tekrar bir araya gelmeleri Çantay'ın I. Dönem TBMM milletvekilliği dönemine rastlamaktadır. Mehmet Akif'in Ankara'da en yakınındaki isim Hasan

⁸ *İzmir'e Doğru, Ey Müslüman*, nr: 24, 1 Şubat 1336.

⁹ Özçelik, Mustafa, *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, Sütün yay, İstanbul 2008, s. 46.

¹⁰ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 24.

¹¹ Aydın Ayhan, *Ölümünün 25. Yılı Münasebetiyle Hasan Basri Çantay'ın Gençlik Yılları*, Balıkesir Ekspres, 23 Aralık 1989.

¹² Özçelik, Mustafa, *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, 47.

Basri'dir. Hem Meclis dışında hem de Meclis faaliyetleri esnasında Hasan Basri sık sık bir araya gelmişler, birlikte karar almışlardır. Akif, Ankara'da Tacettin Dergâhı şeyhinin kendisine tahsis ettiği evde Hasan Basri ile birlikte Fatin Hoca, Hikmet Baydur, Adnan Adıvar, Yusuf Akçura gibi önemli siyasetçi, ilim ve dava adamları ile ilmî, edebî, siyasî sohbetler yapmıştır¹³ Hasan Basri, Akif'in yakınında bulunduğu Ankara günlerinde Akif'in şiir yazma tarzı ile ilgili gözlemler yapmış, kendisinden hem sanatı hem de ilmi konusunda dersler almıştır. Hasan Basri'nin ilmî ve edebî hayatında bu gözlemlerin ve Akif'ten aldığı derslerin önemli bir yeri vardır.¹⁴

Akif ve Hasan Basri'nin dostluklarında İstiklâl Marşı'nın yazıldığı süreç ile ilgili hatıralar sıklıkla dile getirilir. Zira *Akifnâme*den İstiklâl Marşı'nın yazılış döneminde Hasan Basri'nin aktif bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. İstiklâl Marşı'nın hangi şartlar içinde yazıldığı ve Akif'in marşı yazmayı ne surette kabul ettiğinin anlaşılması yönünden temel kaynaklardan biri *Akifnâme*dir Türk milletinin özgürlük ve bağımsızlık duygusunu ve buna inancını en iyi şekilde ifade edecek bir milli marş için bestelenecek şiiri seçmek üzere Maarif Vekâleti tarafından 24 Eylül 1920'de bir yarışma düzenlenmiştir. Üç ay sürecek bu yarışmanın sonrasında seçilecek İstiklâl Marşı şiiri için beş yüz lira ödül verileceği ilan edilmiştir. Bu süre zarfında yarışmaya yedi yüz şiir katılmış ve bu şiirler vekâletçe kurulan bir jüri tarafından incelemeye alınmıştır. Maarif Vekili Rıza Nur'un bir görev dolayısıyla Moskova'ya gitmesi üzerine onun yerine görevlendirilen Hamdullah Suphi Bey jüri üyeleri ile görüş alışverişinde bulunarak bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitlere göre amaca uygun pek az şiirin mevcuttur ve şair Mehmet Akif bu yarışmaya katılmamıştır. Hasan Basri'nin *Akifnâme*'de verdiği bilgilere göre Mehmet Akif'ten İstiklâl Marşı için şiir yazması istenildiğinde verdiği ilk cevap şu olmuştur: *Ben ne müsabakaya girerim ne de caize alırım.* Hasan Basri bu konudaki ricalarını tekrarladığında "*Bırak yazsınlar. Ben bu yaştan sonra yarışa mı çıkacağım, ayıp değil mi?*" şeklinde cevap vermiştir.¹⁵

Hamdullah Suphi, Hasan Basri'yi Meclis'te görür şöyle der: *Şimdiye kadar 500'den fazla marş geldi. Ben hiç birini beğenmedim. Üstadı ikna edemez misin?* Hasan Basri, bu soruya Akif'in yarışmanın şekli ve ikramiye konusundaki endişelerinden dolayı kabul etmediğini, şayet bir çare ve bir şekil bulunursa yazdırmaya çalışacağını söyleyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Hamdullah Suphi, Akif'e bir tezkere yazarak Hasan Basri'den bu tezkireyi Akif'e vermesini istemiştir. Hamdullah Suphi yazdığı tezkirede, Akif'in endişelerinin giderileceğini belirterek memleketin böyle bir *telkin ve tehyiç* vasıtasından mahrum bırakılmamasını rica etmektedir.¹⁶

Hamdullah Suphi'nin tezkeresini Mehmet Akif'e ileten Hasan Basri, bir yandan da ikna faaliyetlerine devam etmiştir. Bir ara Meclis'te Hasan Basri, Mehmet Akif ile otururken bu konuyu tekrar konuşur. Hasan Basri bu konuşmayı *Akifnâme*'de şöyle nakleder:

Meclis'te Akif'le yan yana oturuyoruz. Çantamdan bir kâğıt parçası çıkardım. Ciddi ve düşünceli bir tavırla sıranın üstüne kapandım, güya bir şey yazmaya hazırlanmıştım. Üstad ile konuşuyoruz:

-Ne düşünüyorsun Basri?

-Mani olma, işim var!

¹³ Özçelik, Mustafa, *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*, 59.

¹⁴ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 58.

¹⁵ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 62.

¹⁶ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 62.

-Peki, bir şey mi yazacaksın?

-Evet.

-Ben mani olacaksam kalkayım.

-Hayır, hiç olmazsa ilhamından ruhuma bir şey sığar!

-Anlamadım.

-Şiir yazacağım da...

-Ne şiiri?

-Ne şiiri olacak İstiklâl şiiri! Artık onu yazmak bize düştü.

-Gelen şiirler ne olmuş?

- Beğenilmemiş.

-(Kemâl-i teessürle) Ya!

-Üstat, bu marşı biz yazacağız!

-Yazalım amma şeraiti berbat!

-Hayır, şerait filan yok. Siz yazarsanız müsabaka şekli kalkacak.

-Olmaz, kaldırılamaz, ilan edildi.

- Canım vekâlet buna bir şekil bulacak. Sizin marşınız yine resmen Meclis'te kabul edilecek, güneş varken yıldızı kim arar?

-Peki, bir de ikramiye vardı.

- Tabi alacaksınız!

- Vallahi almam!

-Yahu, latife ediyorum, onu da bir hayır müessesesine veririz. Siz bunları düşünmeyin!

-Vekâlet kabul edecek mi?

-Ben Hamdullah Suphi Bey ile görüştüm. Mutabık kaldık. Hatta sizin namınıza söz bile verdim.

-Söz mü verdiniz, söz mü verdiniz?

-Evet. Peki, ne yapacağız?

-Yazacağız.

Tekrar tekrar "Söz verdin mi?" diye sorduktan ve benden aynı kat'î cevapları aldıktan sonra elimdeki kâğıda sarıldı, kalemimi eline aldı. Benim daldığım yapma hayale şimdi gerçekten o dalmıştı. Meclis müzakere ile meşgul Akif marş yazmakla... Ben müddeti kendisine kısaca göstermiştim. Birkaç gün sonra marşı vermiş olacağız. Müzakere bitti. Akif'te engin hayalinden uyandı. Aradan iki gün geçti, sabahleyin erken üstad bizim evde marşı yazmış, bitirmiş. Fakat vaktin darlığından müşteki..."Yarına kadar sizde kalsın, göstermeyin, belki tadilat yaparsınız" dedim. Artık Milli İstiklâl Marşı yazılmıştı. Şimdi bunu üstadı rencide etmeden Meclis'ten nasıl geçirebiliriz? Ben ve marşı çok beğenen Hamdullah Suphi Bey hayli günler bu endişe ile yaşadık.¹⁷

Nihayet Mehmet Akif'in yazdığı şiirle birlikte 7 şiir TBMM Başkanlığına sunulmuş ve başkanlık tarafından bastırılarak bütün üyelere dağıtılmıştır. Mehmet Akif'in *Kahraman Ordumuza* ithafı ettiği İstiklâl Marşı başlıklı şiir, 17 Şubat 1921'de *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanmıştır.¹⁸

1 Mart 1921 tarihindeki Meclis oturumunda Hamdullah Suphi söz alarak durumu açıklamış ve Mehmet Akif ile konuşmalarından bahsetmiştir. Hamdullah Suphi konuşmasının sonunda

¹⁷ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 63.

¹⁸ Çoker, Fethi, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM Birinci Dönem*, I. Cilt, TBMM Vakfı Yay, Ankara 1994, s. 658.

"Seçim size aittir. Ben seçimimi yaptım Sizin seçiminiz geleneğe aykırı olabilir. Ancak makbul olan odur." demiştir. Hasan Basri, Mehmet Akif'in İstiklâl Marşı güftesini Hamdullah Suphi tarafından Meclis kürsüsünden okunmasına dair bir önerge vermiştir. Önergenin kabulü ile Hamdullah Suphi marşın tamamını kürsüden okumuş; ancak sonuç hakkında herhangi bir karar verilmemiştir.¹⁹

12 Mart 1921 tarihinde Hamdullah Suphi, konunun gündeme alınıp görüşülmesini istemiştir. Böylece İstiklâl Marşı'nın kabulü ile ilgili görüşmelere başlanmıştır. Öncelikle konunun Genel Kurul'da görüşülerek karara bağlanması ya da bir komisyona gönderilmesi konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Sonra bu işin komisyona gönderilmesi konusundaki önerge reddedilmiş ve görüşmenin yeterliliği kabul edilmiştir. Hasan Basri'nin de dâhil olduğu milletvekillerinin kabul oyu ile İstiklâl Marşı şiiri millî marşımızın güftesi olarak 12 Mart 1921'de kabul edilmiştir. Bundan sonra Hamdullah Suphi, tekrar kürsüye çıkarak İstiklâl Marşı'nı okumuş, büyük coşku içerisinde milletvekilleri ve Meclis'te bulunan dinleyiciler marşı ayakta dinlemişlerdir. Sürekli alkışlarla İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği tarihi oturuma son verilmiştir.²⁰ Hasan Basri, *Akifnâme*'de İstiklâl Marşı'nın kabul edildiği o tarihi gün ile ilgili şu anekdotu aktarmaktadır:

Mustafa Kemal Paşa marş okunurken sıralarının önünde onu ayakta dinliyor ve mütemadiyen alkışlıyordu. Müzakerenin hitamında Tunalı Hilmi Bey ile konuştum, itirazlarının sebebini sordum. Dedi ki: Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli beytindeki "inlemeli" kelimesinin "gürlemeli" şekline çevrilmesini isteyecektim. Güldük.

Bu müzakereler başlarken üstat sıkılarak salondan dışarı fırlamış, cümle kapısından çıkmış, hatta caddeyi boylamıştı. O ikramiyeyi almadı. Yoksul kadınlara ve çocuklara örme işi öğretmek için açılan "Dar'ülmesai'ye tahsis ve ciro etti."²¹

2.3. Şiirlerde Akif- Çantay Dostluğu

Hasan Basri- Mehmet Akif dostluklarının en güzel örnekleri bu iki değerli şahsiyetin zor zamanlarında birbirlerine destek olarak karşılıklı ithaf ettikleri şiirleridir. Örnek olarak Balıkesir'in işgali döneminde de Mehmet Akif daima Hasan Basri'nin yanında olmuş ona manevi destek vermiştir. Balıkesir'in işgalinin birinci yılında Akif, Balıkesir için bir şiir yazmış, Hasan Basri'ye verdiği şiir Yeni gazetesinin 30 Haziran 1338 tarihindeki nüshasında da yayınlanmıştır. Safahat'ta bulunmayan bu şiir şöyledir:

*O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi!
Şimdi binlerce şehidin kanayan makberesi.
Sana hasret kalan evladın için dünyada,
Varsa kahrolmadan aram edecek yer neresi?*

*Hani gök kubbenin altında görülmüş mü eşin?
Dağların bağ, hele vadilerin altın deresi.
Ey benim her taşı bir mabed-i iman yurdum!
Seni er geç bana mutlak verecek mabudum.²²*

¹⁹ Çoker, Fethi, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM Birinci Dönem*,

²⁰ TBMM 1. Dönem Zabıt-ı Ceridesi, s. 85- 90.

²¹ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 73.

²² Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 24-25.

Ayrıca Balıkesir'in işgal altında olduğu günlerde Mehmet Akif'in Hasan Basri'ye ithaf ettiği *Bülbül* şiiri Akif- Hasan Basri dostluğunun güzel numûnelerindendir.

Bütün dünyaya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım;

Nihayet bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.

Şehirden kaçmak isterken sular zaten kararmıştı,

Pek ıssız bir karanlık sonradan vadiyi sarmıştı.

Işık yok, yolcu yok, ses yok, bütün hilkat kesilmiş lal...

Bu istiğrakı tek bir nefha etmiyor ihlal

Muhitin, hali insanîyetin timsalidir, sandım;

mısraları ile başlayan *Bülbül* şiiri Mehmet Akif'in çok sevilen ve geniş kitlelerce okunan şiirlerindendir. Bu şiir yazılmadan önce Basri'nin de Mehmet Akif için kaleme aldığı 1918 tarihli bir şiir mevcuttur. Yalnızca *Akifnâme*'de bulunan ve Akif'e hayranlığını şiirinin her satırında coşkunu bir üslupla ifade eden Hasan Basri'nin *Sana Şair Diyemem* başlıklı şiiri şöyledir:

Sana "Şair" Diyemem

Sana şair diyemem: Şiir senin pâyinde

Alçalır, hâke düşer, yükselir eflâkı aşar!

Tâc-ı şiirindeki her rîze-i tarsî-i bedî'

O güneştir ki: Semalarda parıldar par par

Sana şair diyemem şiir-i revânında senin,

Beşerin girye-i masumu, huruşan çağlar!

Arştan ferşe iner, nazlı melekler, sâf sâf;

Sidre-i kâbına yükselmek için el bağlar!

Sana şair diyemem vahy-i ezeldir şiirin

Bahrinin mevcelerinden senin Allah taşar!

Nurlar, penbe şafaklar, kelebekler, güller,

Dereler, meşcereler, zenzemeler, gamgamalar,

-Sana şair diyemem – gizli eninler, boralar,

Hepsi, ruhunda siner, sende doğar sende yaşar!

Hiss ü idrak ile örtünmüş olanlar, şemsin

Tâbişinden fer alır, sinesi çıplaksa yanar,

Sana şair diyemem şiirini kâzip fecrin

Nigeh-i haşiri bir hiç diye çiğner, yırtar!

Nam-ı asarı yarar pir Süleyman Dede'nin

Okunur mevlidi dillerde bir âlem oynar!

Sana şair diyemem şanlı Süleymaniye

Taşla bir sanat olur, şiir ile olmaz ne çıkar!

Rafael bunca havarileri ibda eden,

O deha gökteki İsa ile birlikte uçar!

Sana şair diyemem ra'd ile berkında senin,

Iztirâbat-ı beşer, sel gibi çağlar, ağlar!

*Bahrinin mevcelerinden senin Allah taşar!*²³

Hasan Basri ile Mehmet Akif, I. Dönem TBMM'deki görevlerinden sonra fırsat buldukça bir araya gelmişler şiir ve ilim sohbetleri yapmışlardır. Her defasında Akif'ten bir şeyler öğrenme fırsatı yaratan Hasan Basri için Mehmet Akif eşsiz bir üstattır. Hasan Basri, 1926 senesinde tab'-ı dimağı hastalığından rahatsızlanarak İstanbul'a gittiği dönemde Akif'le bir araya gelmelerini ve sohbetlerini şöyle nakleder:

*Kadıköy'de Şark Musiki Cemiyeti karşısındaki bir evde oturuyordum. Tedavi altında idim. Üstad Üsküdar'daki evinden her gün kalkar, yaya olarak lütfen hastalığımı ziyarete gelirdi. Bir gün ona aruz ve hece vezinlerindeki yazılarımdan bir kaçını okudum. Tevazu icabı olarak beğendi. Maksadım hece vezni hakkındaki düşüncelerini anlamaktı.*²⁴

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi iki dost birbirleri ile yakından ilgilenmiş, üstad-talebe ilişkisini her daim devam ettirmişlerdir. Şiirle ilgilenen Hasan Basri, Mehmet Akif'in şiir yazım tekniklerinden, üslubundan, işlediği tema ve ele aldığı konulardan çok etkilenmiş, üstadından her fırsatta istifade etme imkânı elde etmiştir.

2.4. Akif'in Mısır'a Gidişi ve Sonrası

Hasan Basri Mehmet Akif'in Mısır'a gidişi ve orada bir dönem kalışı hakkında *Akifnâme*'de bazı bilgiler mevcuttur. Bilindiği gibi Mehmet Akif'in hayatı ile ilgili olarak çok tartışılan konulardan biri onun Mısır'a gidişidir. Hasan Basri, Mehmet Akif'in Mısır'a gitme sebebini ihtiyaç ve geçinme kaygısına bağlamaktadır. Akif'in öyle bir zorunluluğu olmasaydı, memleketinden kesinlikle ayrılmak istemeyeceğini Hasan Basri Çantay, *Akifnâme*'de özellikle vurgulamaktadır.²⁵

Hasan Basri Çantay, Mehmet Akif'in vefatına kadar onunla haberleşmiş ve çeşitli vesilelerle mektuplaşmışlardır. *Akifnâme*'de Akif'in Mısır'a gittiği ve hastalandığı dönemde Hasan Basri'nin ona yazdığı bir mektuba ve bu mektuba karşı Akif'in verdiği cevaba yer verilmektedir. Söz konusu mektup Mehmet Akif'in Mısır'daki son dönemine ait değerli bilgiler vermektedir. Eserde Çantay'ın Akif'e yazdığı mektupla ilgili şu ifadeler bulunmaktadır:

Yalnız Gölgele çok hüznâverdir. Makber gibi... Birkaç parçası müstesna olmak üzere sade gözyaşı ile dolmuştur. Herkes gölgelerin yüksek şiir kudretini hayranlıkla anarken ben ağlıyordum. Çünkü mısralar arasında Akif'in son nefeslerinin ihtizazlarını adeta seziyor gibiydim. Üstadım mutlak hasta idi. Eğer öyle olmasaydı, o, ye's ve fütur ile inlemezdi Dayanamadım âdetim hilafında ahval-i sıhhiyesini bir mektupla sordum. Gelen 28 Şubat 1936 tarihli cevapta şöyle deniliyordu:

*"..... Şu son iki yıl zarfında çok ihtiyarladım. Çok dermansız düştüm. Eski halimi bilenler beni şimdi güç tanırlar. Öleceğim daima hatırıma gelirdi, lakin böyle cenaze haline geleceğim hiç aklıma gelmezdi.... Hastalığım dolayısıyla ne bir şey duymak ne de bir şey yazmak taraflarına yanaştığım yok. Canımı dışıma alıp haftada dört gün Camia'ya (Mısır Dar'ülfünun'unun adıdır. Bazılarının zannettiği gibi Cami'ül Ezher değildir) gidiyorum. Tatili ipe çektiğimi söylemeye hacet yok değil mi?"*²⁶

Hasan Basri'nin Akif'le ilgili verdiği orijinal bir bilgi de Akif'in Balıkesir- Burhaniye Pelitköy'e yerleşme düşüncesidir. Bu düşünce Mehmet Akif'in Ankara günlerinde şekillenmiştir. Eski

²³ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s, 227

²⁴ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s, 79.

²⁵ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s, 34.

²⁶ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s, 200.

Kuvâ-yı Milliyeci'lerden, Şair Edremitli Ruhi Naci'nin kayınpederi de olan yörenin ileri gelenlerinden Balıkesir milletvekili Mehmet Cavit Bey, Mehmet Akif'i Burhaniye – Pelitköy'e davet etmiştir. Hasan Basri'nin de Akif'in yanına gitmek istediği; ancak Mehmet Cavit Bey'in uzun süren milletvekilliğinin ve Akif'in rahatsızlanmasının bu hayalin gerçekleşmesine mani olduğu Hasan Basri tarafından zikredilmektedir.²⁷

Yukarıda zikredilen hatıralardan anlaşıldığı üzere bu iki değerli dostu bir araya getiren devrin olağanüstü şartları, aksiyoner kişilikleri ve şüphesiz bu şahsiyetlerin fikrî ortaklıklarıdır. Fikir ve daha genel anlamıyla dünya görüşü çerçevesindeki birlikteliğin perçinlendiği dönem bilhassa Millî mücadele devri ve Ankara günleridir. Bu dönemdeki millî ve dinî hassasiyetleri, siyasî duruşları onları birbirine yakınlaştırmış, pek çok konuda ortak hareket etmelerine neden olmuştur. Doğruluk, azim, çalışkanlık, ahlâkî ve insanî değerlere karşı hassasiyet gibi erdemler bu iki karakterin temel vasıfları olarak hayatlarında ve eserlerinde daima var olmuştur. İslâm'ın özünün korunması ve hayatın her sahasına tatbikinin gerekliliğine duydukları inanç fikrî cephelerinin temelini oluşturur. Muhammed Abduh, Abdürreşit İbrahim gibi dönemin İslâm entelektüellerinde mevcut olan Batı'nın bilim ve teknolojisinin alınarak İslâm'ın özündeki değerlerle sentezlenmesi düşüncesi Mehmet Akif'te olduğu gibi bütünüyle Hasan Basri'de de vardır. Hasan Basri Çantay, Akif'le olan bağlılığını ve fikrî beraberliğini Akif'in vefatından sonra da *Akifnâme* başta olmak üzere diğer eserlerinde, gazete ve dergi yazılarında, konferans ve derslerinde onun hatırasını yaşatarak devam ettirmiştir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin hem eserleriyle hem verdikleri mücadele ile dikkate değer iki ismi Mehmet Akif Ersoy ve Hasan Basri Çantay, dostlukları ile de örnek teşkil eden tarihî şahsiyetlerdir. İstiklâl şairi olarak Türk toplumunun hafızasında yaşayan Akif'in Cumhuriyet döneminin dikkate değer İslâm âlimlerinden Hasan Basri Çantay'ın ilmî, siyasî, edebî, gazetecilik hayatında etkisi büyüktür. Akif'le tarihimizin kırılma noktalarında, olağanüstü şartlarında bir arada bulunma fırsatı bulmuş ve dava arkadaşlığı yapmış Hasan Basri, üstâdın hatıralarını muhafaza etmiş ve *Akifnâme* adındaki eseriyle yeni nesillere aktarmıştır. Hasan Basri Çantay'ın naklettiği hatıralar Akif şahsiyetinin hakkıyla anlaşılması için kıymetli bilgi ve belgeler ihtiva etmektedir. Bilhassa Mehmet Akif'in hayatının bazı bilinmeyen yönlerinin Çantay'ın tanıklığında açıklığa kavuşması Akif biyografisi açısından önem arz etmektedir. Diğer yandan Akif'e dair hatıraları daha çok İslâm bilimleri ile ilgili çalışmaları ile bilinen Hasan Basri'nin farklı cephelerinin ve Millî Mücadele dönemindeki faaliyetlerinin anlaşılması açısından da değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Kaynakça:

Kiitaplar:

- Çelik, Recep, *Millî Mücadelede Balıkesir ve Din Adamları, Osmanlıdan Cumhuriyet'e Balıkesir*, (Yayına Hazırlayan. Bülent Özdemir-Zübeyde Güneş Yağcı), Yeditepe Yay. İstanbul: 2007.
- Çantay, Hasan Basri *Akifnâme*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966.
- Çoker, Fethi, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM Birinci Dönem (1919-1923)*, TBMM Vakfı Yay, I. Cilt, Ankara 1994.

²⁷ Çantay, Hasan Basri, *Akifnâme*, s. 34.

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat* (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yay, İstanbul 1988.

Kapukaya, Zeliha, *Hasan Basri Çantay'ın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir İnceleme*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir 2015.

Özçelik, Mustafa, *Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı*, Sütun Yay, İstanbul 2008.

Uğur, Mücteba, *Hasan Basri Çantay*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Sürelî Yayınlar:

Balıkesir Ekspres, *Ölümünün 25. Yılı Münasebetiyle Hasan Basri Çantay'ın Gençlik Yılları*, 23 Aralık 1989.

Karesi, *Teşrif*, nr: 34-294, H.4 Cemaziyelûla 1338/ M. 26 Kanûnisâni 1920- R.1336.

İzmir'e Doğru, *Ey Müslüman*, nr: 24, R.1 Şubat 1336.

Ses, *Ye's: Bedbinlik*, *Ses*, nr: 6, R.12 Teşrinisani 1334/ M. 1918, H. 16 Safer 1337.